

YENİ KALKINMA PARADİGMASI VE DEĞİŞEN ÖNCELİKLER

*Tolga LEVENT**

Kalkınma paradigması son dönemlerde krize girmiştir. Bu krizin kaynağını değişik araştırmacılar, modern-postmodern, sanayi toplumu-bilgi toplumu ve fordist üretim biçimi-postfordist üretim biçimi tartışmaları ile ilişkilendirmekte ve kalkınmanın farklı niteliklerine dikkat çekmektedirler. Konuya hangi açıdan yaklaşılsa yaklaşılsın, kalkınma meselesinin öneminin azalmadığı da bir gerçektir. Gelişmiş-az gelişmiş kategorileri ve ilerleme meselesi gündemde bulunduğu sürece kalkınma kavramının da varlığını sürdüreceği açıktır.

Bu çalışma birbirine bağlantılandırılabilir iki farklı amaç çerçevesinde şekillendirilmeye çalışılmıştır. Bunlardan birincisi, kalkınma meselesinin yetersiz kalan niteliklerini sorgulamak, yeni niteliklerin ne olduğunu ortaya koymak ve buradan hareketle yeni kalkınma meselesini, fordizm ve postfordizm gibi üretim sistemlerine, bu sistemlerde gözlemlenen değişimlere referansla tanımlamak amacını taşımaktadır. İkinci olarak ise, kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için politik örgütlenmelerin hangi noktalara dikkat etmesi ve nasıl stratejiler izlemesi gerektiği üzerine fikirler sunmayı hedeflemektedir. Bu amaç ve hedefler doğrultusunda, çalışma ilk olarak kalkınmanın ne olduğunu tarihsel bir ele alışla üretim sistemleri ile bağlantılı olarak açıklayacak, değişimleri zorlayan önemli olgular da inceleme içerisine alınacaktır. Bir üretim sistemi olarak fordizmden postfordizme geçişin küreselleşme olgusu ile birlikte irdeleneceği bu kısımdan sonra, yeni kalkınma paradigmasının nasıl tanımlanabileceği üzerinde durulacak ve yeni kalkınma anlayışının temel niteliklerinin ne olduğu ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Kalkınma, sanayi devrimi ile 18.yy.da ortaya çıkan; gelir düzeyi düşük, ekonomisi gelişmemiş ülkelerin modern sanayi toplumuna dönüşmesi süreci olarak tanımlanan ve ülke ekonomilerinde hem niceliksel hem de niteliksel iyileşmeleri içeren değişimleri kapsayan bir kavram olsa da, kalkınma ekonomisi ilk kez 20.yy.ın ikinci yarısında belirgin bir biçimde ortaya çıkmıştır.

Ortaya çıktığı ilk dönemlerde geliştirilmiş kapasitenin en çoğa çıkarılması ile ilgili olan kalkınma ekonomisi (Schneider,2000), gelişmişlik ve azgelişmişlik üzerine birçok genel kuramsal modelin ortaya çıkmasına neden olmuş, çoğu bağımsızlığını yeni kazanan azgelişmiş ülkeler, sanayileşmek için bir model sağladığını düşündükleri için, modele yoğun ilgi göstermişlerdir. Kalkınma ekonomisinin gündemde önemli bir yer tutmaya başlaması II. Dünya Savaşı'nın sonralarına rastlamaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler Birliği'nin, Balkan ülkelerine yönelik tehdidini engellemek adına, özellikle ABD'nin çabaları ile gündeme gelen kalkınma ekonomisi, batıdaki ekonomi çevrelerinde kısa sürede popüler olmuştur.

Kalkınma ekonomisi görece yeni bir kavram olsa da, 50 yıl gibi kısa bir dönemde çok önemli değişimler geçirmiştir. Bu değişimler çok belirgin bir biçimde, üretim biçimlerinin ve bağlantılı olarak kalkınmayı etkileyen faktörlerin yapısal değişimleri ile doğrudan ilişkilidir.

**Şehir Plancısı, Araş. Gör. ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Böl.*

AYDINLANMA 1923

Kalkınma ekonomisinin gündeme geldiği dönemlerde kalkınma paradigmalarını etkileyen üretim sistemi fordizmdir. Fordizm, 1914 yılı ile birlikte ortaya çıkmış olsa da, hakim bir üretim süreci olmaya başlaması İkinci Dünya Savaşı sonrasında mümkün olabilmektedir. Bu dönemle birlikte, sanayileşmiş ülkelerde başlayan ekonomik yeniden yapılanmanın ayaklarından olan fordist üretim sistemi (Boyer,1996), sanayi üretiminin çoğunluğunun kitlesel üretim olarak gerçekleştirildiği, idari ve kol kuvvetine dayalı işlerin Taylorist bir ayırımla belirlendiği, işbölümünün ve tanımlarının katı bir şekilde yapıldığı, ürün standartlaşmasının verimlilik artışları getirdiği ve artan talebin bu standartlaşmayı hızlandırdığı bir üretim biçimi olarak tanımlanmaktadır (Schoenberger,1988). Bir başka deyişle, fordizm, esnek olmayan, üretim bandı tarafından yönlendirilen ve yoğun üretim ve tüketim anlayışına dayalı bir model sunan bir üretim biçimidir.

Marshall Yardımı ile Avrupa'ya ve hatta Japonya'ya kadar yayılan bu model, arz ve talep yapıları yanında sosyal ve politik olarak homojenleşmeyi gerektirmiştir. Bu homojenlik talebi, fordizmin kendisini ulus-devlet ile eşleştirmesine neden olmuştur. Fordist üretim sisteminin politik yansıması biçimindeki örgütlenmeye karşılık gelen ulus-devlet, üretim sisteminin ihtiyaç duyduğu kurumsal tabanı hazırlaması bakımından önemli olmuştur. Sermaye-emek ilişkisi, ekonomik ve politik çıkarlara bağlı olarak yerel etkileşimlerle şekillendiğinden her ulus, fordist üretim sistemini kendi farklı kurumsal yapıları ile gerçekleştirmeye çalışmış, ancak fordizmin arkasındaki evrensellik iddiası ulaşılması gereken noktanın ne olduğu konusunda açıklıkla ortaya koymuştur.

Konuya kuramsal ark aplanan yaklaşırsa, fordizmin, kendisini ulus-devletle eşleştirmesinin arkasında yatan nedenin Keynesçi yaklaşımla kurduğu organik ilişkide gizli olduğu görülebilmektedir. Tüketici kuvvetleri ile ayakta duran fordist üretim sistemi, belirli bir talebi garantileyebilmek için Keynesçi bir makroekonomik politikaya ve bu politikanın kendisinde somutlandığı, dengeli bir artı değer dağılımını amaçlayan refah devletine ihtiyaç duymaktadır (Eraydın,1992). 1930'lardaki krizlerden sonra, devletin piyasada dengeyi ve büyümeyi sağlamak için müdahale etmesinin zorunlu olduğuna inanıldığı dönemde popüler olan Keynesçi model, kapital birikiminin yatırımları engellediğini ve tüketim ve yatırım ile yaratılan toplam talebin sürekli gelişme ve büyüme için gerekli olduğunu öne sürerek üretim ve politik yapı arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir (Özelçi,2002).

1960'lara kadar kalkınma problemine temel yaklaşım, kapitalin bir iç veya dış kaynaktan elde edilmesi, bu kapital ile yatırım yapma ve kalkınmanın sağlanması felsefesine dayanmaktadır ve temelde iki farklı kalkınma yaklaşımı bulunmaktadır: kapitalist ve sosyalist yaklaşımlar.

Kapitalist ülkelerin kalkınma yaklaşımı, serbest pazar ekonomisi içerisinde, kalkınmanın erken dönemlerinde eşitsizliğin artacağını, bu eşitsizliğin büyümeyi destekleyeceğini, gelişme ile birlikte bu eşitsizliğin azalacağını varsaymaktadır (Stiglitz,2000a). Bu dönemde kapitalist yaklaşımın iki temel kalkınma modeli bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Rosendahl'ın "*Dengeli Kalkınma Teorisi*"dir. Dönemin hakim teorisi olarak adlandırılabilir bu teorisin temel varsayımı kapital eksikliğinden çıkmaktadır ve bu teori kalkınma için başlangıç noktasının bu kapital eksikliğini ortadan kaldırmak olduğunu belirtmektedir. Ancak aynı dönemde "*Kontrollü Dengesizlik Teorisi*" de bulunmaktadır. Hirschman tarafından ortaya atılan bu teori problemi farklı ele almakta, temel kıtlığın kapital miktarında değil, yatırım yapma kapasitesinde olduğunu söyleyerek kalkınma açısından dikkatleri bu noktaya çekmektedir (Hirschman,1996). Bu kapitalist görüşü reddeden sosyalist görüş ise, kalkınma için eşitsizliğin gerekmediğini, eşitlikte de kalkınma olabileceğini savunarak (Stiglitz,2000a) kalkınma kuramlarını oluşturabilmek için planlı ekonomi çerçevesinde ekonomi-politiğin araçlarını kullanmayı önermektedir.

AYDINLANMA 1923

İki Dünya Savaşı arası, yaygın birikim ve yoğun birikim arasında uzun bir geçiş olarak nitelendirilse de, üretim biçimleri üzerine yoğunlaşan pek çok araştırmacı, fordizmin hakim bir üretim biçimi olduğu dönemi İkinci Dünya Savaşından, 1973 yılındaki Petrol Krizine kadar geçen süre olarak tanımlamaktadır. Ancak 1960'ların ikinci yarısından itibaren fordist üretim sisteminin kan kaybetmeye ve sorgulanmaya başlamıştır. Bu durumun en önemli sebebi, fordizmin yapısal niteliği olan değişmezlik (esnek olmama-katı olma) özelliği ile ilişkilidir ve iki farklı konuda değişmezlik gereği bulunmaktadır. Bunlardan ilki, tüketicinin nitelikleri ve taleplerin değişmemesi, böylece talebin belirlenebilir olması özelliğidir. İkinci değişmezlik ilkesi, işgücü piyasası ve ilişkilerinin değişmezliğidir. Bu özellikler durağan koşullarda fordizmin gelişmesini sağlarken, değişen dışsal koşullara uyum sağlamasını zorlaştırmaktadır (Eraydın,1992).

Bu dönemde gözlemlenen olumsuzluklar hem piyasalarda gerçekleşen etkileşimlerde, hem de refah devleti-fordizm etkileşiminden ortaya çıkmıştır. Fordist üretim rejimi üzerindeki yoğun birikim ve tekelci düzenlemeler, üretimdeki büyümenin yavaşlaması ve önde gelen sanayi dallarında teknik sınırlara erişilmesi ile birlikte kâr oranlarının düşüşüne neden olmuştur (Tickell&Peck,1992). Ayrıca batılı kapitalist ülkelerde, ürünlere olan talepler azalmış, kapasite fazlası oluşmuş ve şirketlerin ödemelerinde bozukluklar ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak reel ücretler azalmıştır. Buna ek olarak Keynesci refah devleti de bu süreçlerde olumsuz etkilenmiştir. Toplam tüketim seviyesini korumak için ulus-devletler, sosyal programlar aracılığıyla piyasalara müdahale etmeye çalışmışlardır. Bu durum refah devletleri üzerine düşen yükü daha da arttırmış ve üretime gereken finansmanın bulunmasını zorlaştırarak üretimin uluslararasılaşması sürecini tetiklemiştir (Tickell&Peck,1992).

Yaşanan bunalım ve krizlerin üretim biçimlerinin değişmesini zorlamasıyla da fordizm yerine postfordizm, yeni üretim sistemi olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Postfordizm, kendini esneklikle eşleştirmektedir. Bu esneklik üretim süreçlerinde, işgücünün üretime katılımında, işgücü pazarında ve üretimin pazarlanmasında gözlemlenebilecek bir esnekliktir. Bu esnekliğin yanında ürün çeşitlenmesi ve üretim sürecinin dikey ayrımlaşması postfordist üretimin temel özelliklerini oluşturmaktadır. Bir başka deyişle, postfordizm, değişken ve parçalanmış talebin belirleyici olduğu, stoklama olmadan küçük miktarlarda ve uygun zamanda üretimin yapıldığı, işgücünün yatay örgütlendiği bir üretim biçimine karşılık gelmektedir (Eraydın,1992; Tickell&Peck,1992).

Savaş sonrası dönemde yaygın bir politik organizasyon olan refah devleti, fordizmden postfordizme geçiş ile birlikte yaşanan değişim ve gelişimleri kontrol etmede yetersiz kalmaya başlamıştır (Özelçi,2002). Bu durum ulus-devletin içsel niteliklerinin sorgulanmasına neden olurken, küreselleşme olgusunu beraberinde getirmiştir. Geçmişte ulusal ekonomiler ulus-devlet sınırları içerisinde yer alırken, bu dönemle birlikte ekonomi küresel pazarlarda işlemeye başlamıştır. Ulus-devletlerin kontrol yeteneği ve gücünü yitirmeye başlamasının temel nedenlerinden biri de budur (Habermas,2002). Halâ devam etmekte olan küreselleşme kavramı, ulaşım, iletişim ve mübadele ilişkilerinin ulusal sınırlardan taşacak şekilde yoğunlaşması ve çapının büyümesini ifade etmektedir. Ayrıca, kitle kültürü, yıpranmış ekosistemin doğurduğu olumsuz sonuçlar ve uluslararası ortak çalışmalar küreselleşme kapsamına dahildir.

Küreselleşme olgusu, kültürel, sosyal ve politika konularında da gözlemlense de, küreselleşmenin en önemli boyutunu ekonomik küreselleşme teşkil etmekte; ulusaşırı şirketlerin sayısının ve tesir gücünün artması, yurtdışında yapılan direkt yatırımların çoğalması, elektronik ortamda sermaye hareketlerinin emsalsiz şekilde hızlanması, uluslararası rekabetin çok şiddetlenmesi, ulusal ekonomileri görülmemiş çapta olumsuz

AYDINLANMA 1923

etkilemektedir (Habermas,2002). Bazı araştırmacılar tarafından (Bartoli,2000), kapsamı daraltılarak finansal küreselleşme olarak da adlandırılan; akışkan, sürekli genişleyen, sınırları aşan bir sermayeye gönderme yapan ekonomik küreselleşme, bu özellikleri ile uluslararası finansal etkileşimlerin liberalizasyonu ve deregülasyonunu da kapsamaktadır (Tobin,1998).

Ekonomik küreselleşmenin en önemli değişkeni uluslararası firmalardır. Bu uluslararası firmalar devlet sınırlarını tanımamakta, ulusların sosyal ve politik konumlarını ve gereksinimlerini düşünmeden, dünya pazarlarına yönelik, zaman ve mekana bağlı olarak değişen stratejiler izlemektedirler (Bartoli,2000).

Ekonomik küreselleşme, her ne kadar gelişmekte olan ülkelere yerel aktivitelerin uluslararası pazara sunulması gibi bazı olanaklar sunsa da, farklı büyüklükteki borçlanmalar ile ülke rezervlerini tehlikeye atan, uluslararası firmaların yarattığı değerler ve çıkarları devlet çıkarları ile çeliştiğinden büyümeyi ve kalkınmayı olumsuz etkileyen bir yanı bulunmaktadır (Tobin,1998; Cowling&Sugden,1993). Bu olumsuz etkiler, ulusal paranın özerkliği ve gücünün zedelenmesi ve bu koşullarda gerekli makro-ekonomik göstergeler ile içsel kaynaklara yatırım yapma olanağının kaybedilmesidir.

Bu olumsuzlukların arkasında yatan nedenler, küreselleşme ortamında ulus-devletin geçirdiği dönüşümlerle ilgilidir. Devlet kendi meşruiyetinin dayanaklarını güvence altına alabilme gücünü vergi toplamak, büyümeyi teşvik etmek gibi yollardan almaktadır. Ancak küreselleşme ortamında, sermaye hareketliliğinin artması ile ulus-devletin kazanç ve servete müdahale imkanının zayıflaması, yerel rekabetin şiddetlenmesi ile tahsil edilen vergi miktarlarının azalması nedeni ile ulus-devlet meşruiyet dayanaklarının eşdeğerini oluşturamadan bu yolları yitirmeye başlamıştır. Bu koşullarda, toplumu makro-ekonomik tedbirlerle idare edebilmek ve yeniden dağıtım gayesi ile düzenleme işlevlerini üstlenen devletin gücünde ciddi bir azalma meydana gelmiştir (Habermas,2002) ve düzenleyici uygulamalar yapması gereken devletler, maliyetleri düşürsün diye düzenleme işlevini terk etme yarışına batmış durumdadır. Bu terk etme yarışı, fahiş kârlara, gelir seviyesinde ciddi uçurumların oluşmasına, ve işsizliğin artmasına, halkın sefalet içindeki kesimlerinin marjinalleşmesine yol açmakta, azalan vergi gelirleri sosyal politikaların yürütülmesini olumsuz etkilemekte, devletin hayatın tümüne nüfuz edebilme gücünü yitirmesine ve dolayısıyla meşruiyetinin zayıflamasına neden olmuştur.

Ekonomik küreselleşmenin yarattığı sosyal, politik ve ekonomik olumsuzlukların karşısında, ulusal ekonomilerin bazı düzenlemeler yapması gerekmektedir. Finansal işleyiş için yapılacak bu düzenlemeler, aynı zamanda direkt sabit yatırımları göz ardı etmemeli, ulusal ekonomilerinin küreselleşme karşısında direnç gösterebilmesi için bu sabit yatırımların önemli olduğu unutulmamalıdır. Bir başka deyişle, gerçek makroekonomik performansın; istihdam, üretim, gelir, büyüme, ticaret, tasarruf, yatırım gibi boyutlarının ihmal edilmemesi, bu boyutların ulusal paranın güçlülüğü ve enflasyonu önleme uğruna feda edilmemesi gerekmektedir (Tobin,1998). Sosyal ve politik düzenlemeler ise ekonomik düzenlemelere bağlı ve uyumlu olarak geliştirilmelidir.

Artık toplumlar sosyal, kültürel, politik ve de ekonomik anlamda değişmeye başlamıştır. İnsan kaslarının uzantısı olan makineler ile gerçekleştirilen sanayi devriminden sonra insan aklının uzantısı olan makineler ile gerçekleştirilmeye başlanan bilgi devrimi ile bilgi toplumuna geçilmeye başlamıştır. Bu koşullar altında sanayileşme tek hedef olmaktan çıkmaya başlamış, bilginin üretimi, depolanması ve yayılması da en az sanayileşme kadar önem kazanmaya başlamış, doğal olarak kalkınmanın anlamı da değişmeye başlamıştır. Bu durum belli bir üretim kapasitesine sahip bölgeleri de kalkınma meselesinin içerisine sokmuş, yani kalkınma eski paradigmadaki olduğu gibi salt az gelişmiş ülkelere yönelik

AYDINLANMA 1923

olmaktan çıkmış, gelişmiş bölgeleri çöktürmeme de kalkınma meselelerinden biri haline gelmiştir. Artık genelleştirilmiş sermaye tek başına sermayeyi tanımlayamaz hale gelmiş, insan sermayesi ve daha sonra sosyal sermaye kavramları üretim ve kalkınma meselelerinin içerisinde önemli yerler tutmaya başlamıştır. Eski kalkınma paradigmasını besleyen önemli kuramsal çerçevelerden Keynesçi yaklaşımın yarışın uluslararası olduğu dönemde yetersiz kaldığı ortaya çıkmış (Boyer,1996) ve Keynesçi talep yönetimi terk edilmek durumunda kalmıştır (Özelçi,2002). Ekonomik değişme süreçlerinin sağlıklı açıklaması için, yer ve zaman faktörlerini dikkate alan ve tarihsel kurumsal yapı içindeki gömülü süreçlerle dayanan çözümlemelere ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır (Özelçi,2002) ve bu durum evrimsel ekonomi alanına ilgiyi arttırmıştır.

Bu nitelik değişiminin yanında, yeni kalkınma paradigmasının temel belirleyiciler de değişmeye başlamıştır. Artık yatırım yapmaya, üretimi arttırmaya ve dolayısıyla kalkınmaya dayandığı için evrensel olan ulus-devlet gibi hakim territoryal yapı yerine yerel/bölgesel/küreselden oluşan çok düzlemli ve kompleks territoryal yapılar gündeme gelmiştir. Sınır kavramı anlamsal değişikliklere uğramış; kontrol ve yönetme mekanizmaları değişmiş; sadece az gelişmiş bölgeleri kalkındırma yanında gelişmiş bölgeleri çöktürmeme kalkınmanın temel meseleleri haline gelmiştir.

Eski kalkınma paradigmasının yerine konulmak istenen ve yerellik iddiasında olan yeni paradigma bu gerçeklikleri göz önünde bulundurmak zorundadır. Yeni kalkınma temel amaç olarak eski paradigma ile aynı hedefi ortaya koysa da; yöntem, kuramsal çerçeve ve izlenecek yol açısından eski paradigmadan tamamıyla ayrılmaktadır.

Bu çerçevede eski kalkınma paradigmasında yer almayan ve tartışılması gereken önemli kavramlar gündeme gelmiştir. Buluşçuluk, sosyal kapital ve güven, düzenleme ve kurumsallaşma meselesi yeni kalkınma paradigmasının önemli bir özelliği olan rekabet gücü ve yarışmacı avantajın temel taşlarını oluşturmaktadır.

Yeni küresel düzende yarışmacı bir avantaja sahip olmanın temel göstergelerinden biri belli bir buluşçuluk kapasitesine sahip olmaktır. Bu sebeple firmalar bilgi yoğun altyapılara giderek daha artan biçimde yatırım yapmaktadırlar (Cooke,2002). Bu sürecin nedeni, büyük-küçük, ulusaşırı-ulusal tüm firmaların kaliteyi artırma istekleri ve maliyeti düşürmek için yarış halinde olmaları, ve bilginin bu konuda belirleyici olmaya başlamasıdır. Ancak burada kastedilen bilgi, salt kodlanabilen evrensel bilgi değil, başka yerlere aktarılmayan, belli bir ekonomik kapasite yaratan, yerele –yer spesifik- özgü gizil bilgidir. Mevcut örnekler göstermiştir ki, gizil bilgi küreselleşen politik ekonomide yarışmacı avantajın en önemli kaynağını oluşturmaktadır (Amin,1999). Bu bilginin varlığı, çeşitli bilgi aktörleri arasında etkileşimli değişimi ve alışverişi (Cooke,2002) yerellerin buluşçuluk kapasitelerini arttırmaktadır ve kalkınma örüntülerini ciddi olarak etkilemektedir.

Rekabet gücü ve yarışmacı avantaja sahip olmanın bir diğer önemli göstergesi, sosyal kapital ve güvendir. Eski kalkınma paradigmasında kapital salt genelleştirilmiş kapitaldir. Ancak günümüzde genelleştirilmiş kapitalin yanında, hem insan hem de sosyal kapital bulunmaktadır. Sosyal kapital, insan ilişkileri ile alakalıdır ve son dönemlerde kalkınma çalışmalarının önemli alt-konularından biridir ve bireyler arasında yatay kurumlar ve ortaklıklara karşılık gelmektedir (Torsvik,2000).

Sosyal sermaye, ekonomik gelişmelerin bölgesel farklılıklar göstermesinde önemli bir açıklayıcı kavramdır. Sosyal sermayeyi besleyen güven ortamı, ticari işlemlerde maliyeti düşüren ve kolay bir ekonomik üretimin gerçekleşmesine olanak veren bir ortam yaratmaktadır. Ekonomik gelişmeyi yaratan da bu ortamdır (Torsvik,2000).

AYDINLANMA 1923

Sosyal kapitalin en önemli değişkeni güvendir. Ancak burada bahsedilen güven sosyal, politik, ekonomik elitlerin topluma duyduğu, ya da toplumun bu elitlere duyduğu güven değil; topluma yayılmış, karşılıklı ve tekrar eden yatay ilişkilerle, hiyerarşik olmayan birlikteliklerde, bireyler işbirliği ve iletişim kurulabildiğinde ortaya çıkan (Schneider,2000) güvendir; ve birlikte eylem kapasitesini temsil etmektedir (Scott,1999). Bu tarz güven ilişkilerinin, sosyal sermayeyi arttırdığı, dolayısıyla ekonomik büyümeyi kışkırttığı ve toplumsal sistemlerin daha iyi noktalara ulaştırdığı bilinmektedir (Offe,1999).

Güvenin yapısal kılığının olduğu durumlarda, kurumsal güven ortaya çıkabilmektedir. Kurumlar, bir antlaşma değil, potansiyel olarak çatışmayı barındıran işbirlikleri olduklarından ve çatışmayı dönüştürmek ve kaynakları-değerleri yeniden dağıtma özelliklerinden dolayı güven odaklarıdır. Ancak bunun için kurumların iyi tasarlanmış olmaları gerekmektedir (Offe,1999).

Kurumlar, sistemleri dengeye taşıyan, kontrol ve değişme için temel mekanizmalardır. Kurumlar sadece politik ve ekonomik sistemlerle ilişkili değildir, sosyal fenomen ile kurumsal yapı arasında da güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Oyun teorisinin kuramsal olarak beslediği kurumlar, eylem için belli bir alan tanımlayan, bu alan içinde bireyleri yönlendirmeye çalışan, ama aynı zamanda özgür bırakan, güven olamadığı durumlarda sağlıklı çalışmayan yapılardır. Yeni kalkınma paradigmasında önem kazanması özgürlük tartışmalarının artması ile gerçekleşmiştir.

Yeni kalkınma paradigmasına yerel bağlamını katan şeylerden biri kurumdur. Burada bahsedilen kurumlar, yerel ve tarihsel kurumlardır. Zaten bazı araştırmacılar evrensel bir kurumun yeni kalkınma anlayışında başarılı olamayacağını da belirtmektedir. (Amin,1999; Rodrik,2000). Ancak kurumlar yerel olsa da, iyi çalışması için belli şartları yerine getirebilmesi gerekmektedir. Bunun için ilk adımda, kurumların sınıflandırılmasının net ve tasarımının iyi yapılmış olması gerekmektedir. Çok farklı düzlemlerde işleyen kurumlar olsa da, yeni kalkınma paradigmasında mülkiyet kurumu, düzenleyici kurumlar, makroekonomik dengeleme kurumları, sosyal sigorta kurumları ve anlaşmazlık çözüm kurumlarının dikkate alınması gerekmektedir (Rodrik,2000).

Kurumlar aktörler arasındaki ilişkileri şekillendirirken, düzenleme de devlet ile piyasalar arasındaki ilişkileri örgütleme ve yeniden üretme amacını gütmektedir. Düzenleme, piyasaların işleyişinde karşılaşılan sorunları önceden tanımlayan ve bu sorunları oluşmadan engellemeye yönelik eylemlerin bütünüdür. Kalkınma ile ilgili düzenlemelerin bir diğer önemi, düzenlemenin aslında bir birikim modu yaratması, bu birikim modunun ekonomik gelişmenin temelini oluşturmasıdır. Kalkınmanın temelini oluşturan büyüme teorisini ortaya çıkaran süreç de aslında budur (Dunford,1990).

Mevcutta dikkat edilmesi gereken en önemli düzenleme problemi, rekabet ve ortaklık arasındaki sürdürülebilir dengenin nasıl sağlanacağıdır (Özelçi,2002). Bunun başarılması için hem endüstriyel kalkınmaya ve üretime yönelik, hem de finansal sisteme ve farklı düzlemlerde gerçekleşen etkileşimlere yönelik düzenlemeler yapılmalıdır. Endüstriyel kalkınmaya ve üretime yönelik düzenlemelerde temel nokta, serbest piyasa ekonomisinin doğurduğu üç tür aksaklığa -ulusaşırıcilik, merkezcilik ve kısa-dönemcilik- çözüm getirme zorunluluğudur. Bu durumda yapılması gereken, uzun erimli ve sağlıklı bir sanayi yapılanması için, firma içindeki karar almaya odaklanılması olmalıdır (Cowling&Sugden,1993).

Finansal sisteme ve etkileşimlere yönelik düzenlemenin temelinde “İyi bir düzenleme, güçlü bir mali sistem yaratır; güçlü mali sistem, güçlü ekonomi anlamına gelmektedir” (Stiglitz,2000b) düşüncesi bulunmaktadır. Bu düzenlemeler, aktörlerin hakları ve para

AYDINLANMA 1923

biriminin korunmasını içermektedir. Piyasalar üzerindeki devlet düzenlemeleri önemlidir, çünkü piyasalar belli başlı büyük şirketler tarafından yönlendirilmektedir. Devletin buradaki esas rolü, haksız rekabeti önlemek ve firmaların antlaşmaları için adil ve güvenli bir ortam yaratmaktır (Sayer,1995). Ancak bu rekabet ve adil ortam salt ulusal sınırlar içini değil, küreselleşmenin yarattığı ortamı da dikkate almalıdır. Bu koşullarda, kapıları küreselleşmeye sonuna kadar açmak yerine ulusal finansal sistemleri sağlıklı bir biçimde oluşturmaya yönelik düzenlemeler yapılmalı, finansal sistemler ekonomik yapıları şekillendiren ve uzun dönemli kalkınma stratejileri içeren biçimde kurgulanmalıdır (Tobin,1998).

Bütün bu kavramlar yeni kalkınma paradigması için önemli olsa da, bu kavramların nasıl bir araya geleceği, hangi sosyal, politik ve ekonomik örgütlenmelerin en uygun örgütlenme olduğu; üzerinde düşünülmesi gereken diğer bir meseledir. Literatür bu konuda iki alternatif senaryo olduğunu ortaya koymaktadır. Bunlardan birinci bu küreselleşmenin denetleme ve düzenleme işlerinin bir dünya devleti ile birlikte düşünülmesi üzerinde şekillenirken; diğeri ise ulus-devletin, gücünü ne kadar kaybederse kaybedsin, politik arenadan hiçbir zaman silinmeyeceği, işlev ve anlamını değiştirerek kalkınmada önemli bir yer tutacağı üzerine kurgulanan senaryolardır.

Aslında bu iki senaryo birbirine taban tabana zıt senaryolar değildir. İki senaryoda da yerel/bölgesel, kurum, düzenleme ön plana çıkan kavramlardır. Ancak bu kavramların ele alınış biçimleri ve içerdiği anlamlar farklılaşmaktadır. Dünya devleti senaryosunun ortaya çıkışı iki farklı örgütlenmeden kaynak almaktadır. Bunlardan birincisi Birleşmiş Milletler Örgütü, diğeri ise Avrupa Birliği'dir. Ancak bu iki oluşum da bu senaryoyu tetikleyen ve kışkırtan örgütlenmeler olsa da, dünya devleti için gerekli altyapıyı sağlayamamaktadırlar. Birleşmiş Milletler Örgütü'nün problemi gevşek bir yapısı olması ve meşruiyet zemininin zayıf olmasından kaynaklanmaktadır. Bu zayıflık, Birleşmiş Milletler Örgütü, zaman zaman devletlerden insan haklarına uygun davranmaları, birbirlerinin hükümlerine haklarına saygı duymalarını ve şiddet kullanmaktan vazgeçmelerini talep etmesine rağmen, örgütün uluslararası bir mahkemeye ya da bir orduya sahip olmamasından kaynaklanmaktadır (Habermas,2002).

Düzenleyici devlet olarak adlandırılabilir Avrupa Birliği tarzı bir örgütlenme, siyasetin küreselleşmiş piyasaları yakalayabilmesi için bir şartı yerine getirmiştir. En azından, sadece esaslı antlaşmalar yapmakla kalmayan, bunları uygulayabilen küresel çapta etkinlik sahibi bir aktörler grubu oluşmuştur. Ayrıca, Avrupa Birliği ekonomi sahası bünyesindeki yoğun ticaret ve yatırım bağlantıları nedeniyle küresel rekabete karşı nispeten büyük bir bağımsızlık içindedir (Habermas,2002). Ancak bu örgütlenmenin karşısında da bazı sorunlar bulunmaktadır. Halledilmesi gerekenler, şimdiye kadar ulus-devlet sınırları arasında gerçekleşmiş olan uyumun, ülkeler arasında yaygınlaştırılması; sosyal politikaları etkilese de, birbiriyle uyumlu olması gereken vergilendirme, finansman ve bölüşüm biçimlerine etki edememe probleminin çözülmesi gibi sorunlardır ki, Avrupa Birliği'ne girmeye çalışan aday ülkelerin de ciddi olarak bu konular üzerinde durması gerekmektedir.

İster Birleşmiş Milletler isterse Avrupa Birliği üzerinden gidilsin, dünya devleti senaryosunun önündeki en önemli sorun, bütün insanları yapıya dahil etme zorunluluğundan kaynaklanmaktadır. Bu sağlansa bile, ulus-devletteki yurttaşlık dayanışmasının yerini tutması, kendine has kolektif kimlikler oluşturmuş devletleşmiş toplulukların bütünleşme seviyelerine ulaşması zor gözükmektedir. Bu durum, dünya işleri siyaseti uygulama yönünde bir temel oluşturulmasını engellemektedir. Bu bakımdan başka modeller seçilmelidir (Habermas,2002).

AYDINLANMA 1923

Düzen sağlayıcı asli işlevlerin böylesine sınırlandırıldığı bir ortamda, mevcut kurumlar köklü bir reforma tabi tutulsa bile bir dünya-devleti çıkarmak olanaklı görülmemektedir (Habermas,2002). İkinci senaryo bu açıdan daha tutarlı bir senaryo olarak ön plana çıkmaktadır. Ulus-devlet yaşanan gerçeklikler karşısında yapısal bir takım dönüşümler geçirmeye başlamış olsa da, bu yapının hiçbir zaman sahneden çekilmeyeceğini düşünenler, mevcut durum içerisinde ulus-devletin nasıl bir pozisyona sahip olması gerektiğini tartışanlardır. Her ne kadar sınırlar anlamını yitirse de, sınır kavramı aslında kalkınma için bir önkoşuldur. Çünkü eğer bir ülke kapalı olmazsa, ülkelerin gelişmişliğinden bahsetmek mümkün olamamaktadır. Ancak burada ulus devlet, 19 yy mantığındaki yapısını devam ettirmemelidir. Zaten son 20 yıldaki değişimler, küreselleşme söylemine karşı geleneksel ulus-devlet üzerinden politika yapmanın zorluğunu göstermiştir. Bu aşamada atılması gereken en sağlıklı adım, ulus-devletin 21 yy da küresel sistemde devamını sağlamak için gerekli yapısal dönüşümlere uygun zemini oluşturmak ve bu çerçevede kurumsal yapı ve düzenlemeleri, yeni kalkınma paradigmasının niteliklerini de göz önünde bulundurarak, farklı biçimde kurgulamaktır.

KAYNAKLAR

- Amin,A.**, 1999, An Institutional Perspective on Regional Economic Development, Blackwell Publishers,USA
- Bartoli,H.**, 2000, Rethinking Development: Putting an End to Poverty, Unesco, Economics, Paris
- Boyer,R.**, 1996, The Convergence Hypothesis Revisited: Globalization but still the Century of Nations?, in Berger,S. & Dore,R.(editörler), National Diversity and Global Capitalism, Cornell University Press, Ithaca, London
- Cooke,P.**, 2002, Regional Innovation Systems: General Findings and Some New Evidence from Biotechnology Clusters, in Journal of Technology Transfer, 2002, 27, 133-45
- Cowling,K., ve Sugden,R.**, 1993, A Strategy for Industrial Development as a Basis for Regulation, in Sugden,R. (editör), Industrial Economic Regulation, Routledge, London and New York
- Dunford,M.**, 1990, Theories of Regulation, in Environment and Planning D:Society and Space, 1990, vol. 6, pp. 297-321
- Eraydn,A.**, 1992, Post-fordizm ve Değişen Mekansal Öncelikler, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Matbaası, Ankara
- Habermas, J.**, 2002, Küreselleşme ve Milli devletlerin Akibeti (Siyasal Denemeler), Bakış Yayınları, Mart2002, İstanbul
- Hirschmann,A.O.**, 1996, Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Gerilemesi, in Fikret Şenses (editör), Kalkınma İktisadi, İletişim Yayınları, İstanbul
- Offe,C.**, 1999, How Can We Trust our Fellow Citizens?, in Warren,M.E. (editör), Democracy and Trust, Cambridge University Press, Cambridge
- Özelçi,T.**, 2002, Institutional Aspects of Regional/Local Economic Development, Yayınlanmamış Doktora Tezi, ODTÜ, Mart 2002
- Rodrik,D.**, 2000, Development Strategies for the 21st Century, in Pleskovic,B., and Stern,N. (eds), Annual World Bank Conference on Development Economics, The World Bank, Washington D.C.
- Sayer,A.**, 1995, Radical Political Economy, Blackwell Publishers, Oxford, UK
- Schneider,G. ve diğerleri.**, 2000, Bringing Putnam to the European Regions: On the Relevance of Social Capital for Economic Growth, in European Urban and Regional Studies, 7(4): 307-317
- Scott,J.C.**, 1999, Geographies of Trust, Geographies of Hierarchy, in Warren,M.E.(editör), Democracy and Trust, Cambridge University Press, Cambridge
- Shoenberger,E.**, 1998, From Fordism to Flexible Accumulation: Technology, Competitive Strategies, and International Locations, in Environment and Planning D: Society and Space, 1998, vol. 6, pp. 252-62
- Stiglitz,J.E.**, 2000a, Development Thinking at the Millenium, in Pleskovic,B. and Stern,N. (editörler), Annual World Bank Conference on Development Economics, The World Bank, Washington D.C.
- Stiglitz,J.E.**, 2000b, Knowledge for Development: Economic Science, Economic Policy, and Economic Advice, in Pleskovic,B., and Stern,N. (editörler), Annual World Bank Conference on Development Economics, The World Bank, Washington D.C.
- Tickell,A., ve Peck,J.A.**, 1992, Accumulation, Regulation and the Geographies of Post-Fordism: Missing Links in Regulationist Research, in Progress in Human Geography, 16,2 (1992), pp.190-218
- Tobin, J.**, 1998, Financial Globalization: Can National Currencies Survive?, in Annual World Bank Conference on Development Economics
- Torsvik,G.**, 2000, Social Capital and Economic Development, in Ratioanlity and Society, Nov2000, vol.12, Issue 4, p. 451